

BAHRÎ MEMLÛKLER ZAMANINDA SULTANLARA VE DEVLET ADAMLARINA DÜZENLENEN BAZI SUİKASTLAR

Cüneyt KANAT*

ÖZET

1250 ile 1517 yılları arasında Mısır-Suriye'de hüküm süren Memlûk Devleti, tarih sahnesinde kaldığı süre içerisinde, Ortadoğu ve Dünya tarihi açısından önemli bir devlet olma özelliğini hep korumuştur. Memlûk kökenli sultanlar tarafından idare edilen ve bu özelliği ile diğer Türk devletlerinden ayrılan Memlûk devletinde veraset usulüne uyulmazdı. Buna bağlı olarak da bu devletin ordusuna intisap etmiş olan her askerin sultan olma şansı daima mevcut idi. İşte bu sebepten dolayı, yani saltanat makamına giden yolun, başarısı oranında her memlûk için açık olması, sultanların zaman zaman suikastlar düzenlenerek öldürülmesine yol açmıştır. Sultanın suikast ile öldürülmesi usulü, zamanla büyük emirler ile devlet adamları arasındaki çatışmalarda siyasi bir gelenek halini almış ve saltanat değişikliğinde sık olmamakla birlikte kullanılmıştır. Bu yazımızda, seçtiğimiz örnekler çerçevesinde sultanlara ve devlet adamlarına düzenlenen suikastlar ele alınarak bu uygulamanın nasıl gerçekleştiği dönemin iç siyasi olayları da göz ardı edilmeksizin ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Memlûk, Siyaset, Gizlilik, Başarı, Saltanat.

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Türk Memlûkler tarafından Mısır'da kurulmuş olan Memlûk Devleti'nde, saltanat değişikliğinde genellikle veraset usulüne uyulmazdı¹. Her ne kadar, Sultan Kalâvun'un (678-689/1279-80-1290) kurduğu hanedan mensupları, üç istisna bir kenara bırakılırsa, yaklaşık yüz yıl kadar hüküm sürdüler ise de (689-784/1290-1382-83), Memlûk Devleti'nin tarihi boyunca, sultan olmanın kuralları pek fazla değişmedi². Çünkü sultan olmaya aday olanların hiç birisi diğer Türk Devletleri'nde olduğu gibi hükümdar ailesine mensup olmak gibi bir ayrıcalığa sahip değildi. Bu sebeple Memlûk Devleti'ne küçük yaşlarda birer memlûk olarak gelip tibâklarda eğitildikten sonra asker olarak göreve başlayıp kabiliyetleri ve yetenekleri ölçüsünde yükselerek emir olan bu insanlar, yalnızca kendi güçlerine ve gösterdikleri askerî ve siyasî başarılarına güvenmek zorunda idiler³. Bu şartlar altında Memlûk sultanlarından birisi öldüğü zaman, güçleri oranında sivrilmiş olan emirler ya aralarından hakeden birisini sultan seçerler ve onun gücü ile siyasî kabiliyeti sayesinde hükümdar olduğunu kabullenirler; ya da geçici bir süre için ölen sultanın oğlunu kaç yaşında olursa olsun sultan ilan ederler ve bu durum içlerinden en güçlü olanın ortaya çıkıp da kendisine rakip olabilecekleri sindirdiği ana kadar devam ederdi. Daha sonra ise rakiplerini etkisiz hale getirmiş olan bu güçlü emir, tahta geçirilmiş olan sultanın oğlunu azleder ve kendisi sultan olurdu⁴.

Çok sık olmamakla birlikte yukarıda bahsedilen iki durumun dışında başka bir yol da, saltanat makamına ulaşmak için memlûk emirler tarafından kullanılmıştır. Bu ise belli ölçülerde az önce bahsettiğimiz ilk usule bir anlamda benzerlik gösteren; ancak bazı bakımlardan ondan ayrılan bir yoldur. Bu durumda umerâ güçlü bir emirin etrafında toplanır

¹ Saîd Abdulfettah 'Âşur, *ez-Zâhir Baybars*, Kahire 1963, s. 35; Kazım Yaşar Koprman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VI, İstanbul 1989, s. 450-451; Ali Aktan, "Memlûklülerde Saltanat Değişikliği Usulü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. IX, Erzurum 1990, s. 273-274.

² P. M. Holt, "Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı", çev. Samira Kortantamer, *Belleten*, C. LII, S. 202, Ankara 1988, s. 229-230.

³ Ali Aktan, *a.g.m.*, s. 273-274; Samira Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir 1993, s. 14-32.

⁴ K. Y. Koprman, "Mısır Memlûkleri", *a.g.e.*, s. 450.

ve düzenlenen bir suikast ile sultan öldürülür, suikastta başrolü üstlenen ve sultanı katleden emir tahta otururdu. Ancak suikastı düzenleyen, bu usülle her zaman sultan olmaz ve hatta sultan olamadığı gibi kendisi diğer emirler tarafından da öldürülebilirdi.

Suikast kelime anlamı itibariyle birisini öldürmek ve canına kas-tetmek için düzenlenen komplo demek olup suikastta esas olan şey gizli-likdir⁵. Yani kendisine suikast düzenlenen kişi bundan asla haberdar ol-mamalı ve kendisinden gizli olarak düzenlenen komplo ile öldürülmeli-dir. Memlûk Devleti'nde de tarihi boyunca, çeşitli dönemlerde sultanlara ve devlet adamlarına suikastlar düzenlenmiştir.

Sultanlara ve devlet adamlarına düzenlenen, başarılı olduğu takdirde de saltanat değişikliğine yol açan suikastların, veraset usulünün kolay-lıkla uygulanmadığı devletin siyasi hayatında önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden de ele alacağımız örnekler çerçevesinde, iktidar değişikliklerinin bazı yönleriyle daha iyi anlaşılacağını ve değişik bakış açıları getireceğini umuyoruz. Kendisine suikast düzenlenen sultanları ve devlet adamlarını kronolojik sırasıyla anlatacağız.

1-) Melik el-Mu'izz İzzeddîn Aybek et-Türkmânî
(648-655/1250-51-1257)

Eyyûbî Devleti'nin son sultanı olan Turanşah'ın öldürülmesi ile, Mısır'da iktidarı sona eren Eyyûbîler'in yerine Memlûk Devleti kurul-muş ve bu devletin de ilk sultanı Türk asılı Aybek olmuştu⁶. İzzeddîn Aybek et-Türkmânî, Sâlihiyye memlûklerinden idi. Ancak o Bahrî Memlûkler'e mensub değildi. Eyyûbî Sultanı Necmeddîn Eyyûb zama-nında çaşnigîrlik görevine getirilmişti. Şecer ed-Dürr saltanat makamına gelince Aybek de Atabek el-Asâkîr, yani ordu komutanı görevini aldı.

⁵ Milli Eğitim Bakanlığı Heyet, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, C. IV, Ankara 1996, s. 2614.

⁶ el-'Aynî, *İkd el-Cumân fî Târîh ehl ez-Zamân*, nşr. Muhammed Muhammed Emîn, I, Kahire 1987, s. 24. Bazı kaynaklar ise Aybek'ten önce seksen gün kadar saltanat sü-ren Necmeddîn Eyyûb'un hanımı olan Türk asıllı Şecer ed-Dürr'u Memlûk Devle-ti'nin ilk sultanı olarak kabul ederler. Bkz; el-Makrizî, *Kütâb es-Sulûk li-Ma'rîfet Duvel el-Mulûk*, I-2, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, 2. baskı, Kahire 1956, s. 361-368.

Daha sonra ise Şecer ed-Dürr'ün sultanlığı tartışılmaya başlayınca Bahrî Memlûkler'e mensup olan Aktay, Baybars, Kalâvun gibi büyük ve güçlü emirler birbirlerinden çekindikleri için çok fazla güçlü olmayan ya da öyle olduğunu zannettikleri Aybek'in sultan olmasında ittifak ettiler. Çünkü onlar Aybek'i istedikleri zaman kolayca görevden alabileceklerini düşünüyorlardı. Böylece Aybek 29 Rebi'ül-Âhir 648/ 31 Temmuz 1250 tarihinde Şecer ed-Dürr ile evlendikten sonra Memlûk Devleti tahtına oturdu⁷. Ancak bir süre sonra içte ve dışta hadiseler hakim olmaya başladı. Bu sırada Suriye'de Eyyûbîler'e mensup emirler hâlâ varlıklarını sürdürüyorlardı. Bu sebeple de Bahrî Memlûkler kendilerine mensup olmayan Aybek'in durumunu zayıflatmak için küçük bir çocuk olan Eyyûbî Meliki Mesud'un oğlu el-Eşref Musa'yı tahta geçirmeyi, birliği sağlamak adına teklif ettiler. Aybek'in sultan olmasından beş gün sonra bu çocuk ortak sultan ilan edildi. Böylece Memlûk Devleti'nde aynı anda iki sultan olmuştu. Fakat bu arada Aybek bütün işleri eline alarak artık idareye tamamen hakim bir hale gelmişti. Bu sırada Haleb ve Dimaşk hakimi olan en-Nâsır Yusuf el-Eyyûbî ordusuyla Mısır üzerine yürümeye karar verdi. Bunun üzerine Aybek, Bahrî Memlûkler de dahil olmak üzere bütün emirleri bir bayrak altında topladı ve 649/1251-52 yılında Abbâse'de yapılan savaşı kazandı. Ancak daha sonra beliren Moğol tehlikesi sonucunda Suriye'deki Eyyûbîler ile Mısır'daki Memlûkler arasında ittifak yapıldı (651/1253-54). Böylece Mısır'daki Memlûk Devleti Eyyûbîler tarafından resmen tanınmış oldu. Daha sonra ise Aybek, ortagından kurtularak onu hapsetti ve tek başına saltanat sürdürdü⁸.

Devlete tam olarak hakim olan Aybek, bu esnada Bahrî Memlûkler'in önemli emirlerinden birisi olan Aktay'ın güçlenmeye başlayıp saltanat makamına göz diker hale geldiğini görünce, 11 Şaban 625 (25 Eylül 1254) tarihinde bir şey görüşmek bahanesi ile onu kaleye davet etti ve adamlarına öldürttü⁹. Bu durum üzerine, en yakın arkadaşlarını kaybe-

⁷ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edep*, nşr. Muhammed Ziyaeddîn er-Reys, XXIX, Kahire 1992, s. 419; Saïd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî fî Mısır ve's-Şâm*, 3. baskı, Kahire 1994, s. 20-21.

⁸ Saïd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 21-23.

⁹ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 429-432; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, I, s. 85.

den Baybars ve Kalâvun başta olmak üzere Bahrî Memlûkler'in büyükleri, sıranın kendilerine geleceği endişesiyle Kahire'den ayrılıp Suriye'ye kaçtılar¹⁰.

Memlûk Sultanı Aybek artık önündeki bütün problemleri aşarak iktidarını tamamen sağlamlaştırmıştı. Fakat kendisinden önce kısa bir süre hükümdarlık yapmış olan hanımı Şecer ed-Dürr ile ciddi problemler yaşamaya başladı. Çünkü Şecer ed-Dürr onunla evlenip saltanat makamını kendisine teslim ederken, devleti Aybek aracılığı ile yönetme emellerini de hep muhafaza etmiş ve bunu zaman içerisinde uygulamaya koymak için gayret göstermişti. Şecer ed-Dürr kocası Aybek'e sürekli; "eğer ben olmasaydım sen sultan olamazdın" diyerek onu aşağılıyordu¹¹. Gerçekten Şecer ed-Dürr, Aybek ile evlenerek onun saltanat makamına ulaşmasını sağlamıştı¹². Bu sebeple iktidara ortak olmak konusunda kendisini haklı görüyordu. Aynı zamanda çok kıskanç da olan Şecer ed-Dürr, Sultanı, oğlu Ali ve onun annesi olan ilk hanımından uzak tutmaya çalışmış ve ilk önce Sultanın onlarla görüşmesini yasaklamış daha sonra da onu ilk hanımından boşatmıştı¹³. Bütün bunlardan çok rahatsız olan Aybek, artık hanımı Şecer ed-Dürr ile görüşmek bile istemiyordu. Bu arada bir müneccimin kendisine, ölümünün bir kadın eliyle olacağını söylemesinden sonra ondan iyice soğumuştur. İşte bu sırada Sultan Aybek, Musul hakimi Bedreddîn Lü'lü'nün kızı ile nişanlandı. Çok kıskanç olan Şecer ed-Dürr kocasının bir başkasıyla nişanlandığını ve onunla evlenmeyi düşündüğünü öğrenince deliye döndü, çünkü eğer Aybek bu evliliği gerçekleştirirse kocasını tamamen elinden kaçıracağına inanıyordu. Şecer ed-Dürr aldığı bu son haberden sonra kocasına bir

¹⁰ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 429-432; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, I, s. 87-89; W. E. Muir, *The Mameluke or Slave Dynasty of Egypt*, 2. baskı, Netharlands 1968, s. 9.

¹¹ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr fî vakâi' ed-Duhûr*, I-1, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire 1982, s. 293; Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 26-27.

¹² en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 456.

¹³ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 293.

suikast düzenleyerek onu öldürtmeye karar verdi¹⁴. Bu kararını özellikle onun kendisine karşı değiştiğini fark ettikten sonra almıştı¹⁵.

Bu sırada Sultan Aybek, Bahrî Memlûkler'den bazı emirleri hapsedmeye teşebbüs etmişti. Bunlardan birisi de Aytekin idi. Bu durumdan rahatsız olan Emir Aytekin bir gün kalede Şecer ed-Dürr'ün oturduğu pencerenin altına gelip onun kendisini duyduğunu bilerek ve Türkçe olarak; “Ey Hond, bizim şu ana kadar hiçbir suçumuz olmadı, tâ ki Sultan, Musul hakiminin kızı ile nişanlanana dek, biz merhumun (yani Şecer ed-Dürr'ün ölen kocası Eyyûbî sultanı Necmeddîn Sâlih Eyyûb) ve sizin himayeniz ile terbiyeniz altında yetiştik ve şimdi Sultan Aybek bize karşı çok değişti, bize ne yaptığını siz de görüyorsunuz” diyerek içinde bulundukları durumdan şikayet etti. Bu sırada bütün bunları dinleyen Şecer ed-Dürr mendilini pencereden atarak onu duyduğunu ifade etti. Emir Aytekin bunun üzerine Şecer ed-Dürr'e; “Eğer o bizi hapsederse onu öldürürüz” dedi ve oradan ayrıldı. Bu hadiseden sonra iyice cesaretlenen Şecer ed-Dürr, memlûku olan Nâsr el-Azîzî'yi Halep ve Dimaşk hakimi olan el-Melik en-Nâsır Yusuf'a hediyeler ile gönderdi ve ona Aybek'i öldürmeye niyetlendiğini ve kendisi ile evlenip Mısır'a sahip olmasını teklif etti. Ancak el-Melik en-Nâsır Yusuf bunun bir hile olduğundan korkarak herhangi bir cevap vermedi¹⁶.

Bu sırada Şecer ed-Dürr'ün el-Melik en-Nâsır Yusuf'a gönderdiği elçiden ve teklifinden haberdar olan Bedreddîn Lü'lü bu durumu hemen bir haberci vasıtasıyla Aybek'e iletti. Aralarındaki anlaşmazlıklar zaten had safhaya ulaşmış olduğu için, bu durumdan çok rahatsız olan Sultan, ikamet ettiği kaleden ayrılarak bir süre Dâr el-Vüzera'da ve daha sonra da Nil kenarındaki Menâzir el-Lûk'da ikamet etmeye başladı¹⁷. Şecer ed-

¹⁴ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 456; Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye fî ed-Devlet et-Türkiyye*, nşr. Abdulhamid Sâlih Hamdân, Kahire 1987, s. 39.

¹⁵ Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlîkî*, s. 26-27.

¹⁶ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 402-403.

¹⁷ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 293; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 402-404; Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Ankara 1981, s. 76-77.

Dürr ise kocası Sultan Aybek'e bir suikast düzenleme kararı verdikten sonra bunu hissettirmemeye çalışarak ona iyi davranmaya başlamıştı. Daha sonra da memlûklerinden Muhsin el-Cevcerî, Nasr el-Azîzî ve Sencer ile görüşerek onlara çeşitli vaatlerde bulunduktan sonra kendilerini Sultan Aybek'i öldürmek konusunda ikna etti¹⁸. Suikastın gerçekleştirileceği yer olarak kaledeki hamam seçildi. Yapılan plana göre; Şecer ed-Dürr'ün memlûkleri yanlarına aldıkları güçlü kuvvetli hizmetkarlar ile birlikte, beş kişi ve silahlı olarak hamamda Aybek'i bekleyecekler ve o içeri girdiğinde onu öldüreceklerdi.

Bu planın uygulanabilmesi için Aybek'in kaleye gelmesi gerekiyordu. Daha sonra Şecer ed-Dürr, Taceddîn ismindeki şahsı¹⁹ Sultan Aybek'e göndererek 14 Rebi'ül-evvel 655/2 Nisan 1257²⁰ tarihinde onu kaleye davet etti. Aynı gün Aybek kalenin yanındaki meydanda çevgân yani günümüzdeki ismiyle polo oynadıktan sonra akşam üzeri Şecer ed-Dürr'ün daveti üzerine kaleye onu ziyarete gitti. Sultanın, Bedreddîn Lü'lü'nün uyarısına rağmen bu daveti kolaylıkla kabul etmesi ve hiçbir şeyden şüphelenmemiş olması, muhtemelen onun böyle bir şeye asla ihtimal vermemesinden kaynaklanmaktadır. Aybek kaleye çıktığında hanımı alışılmışın dışında onun elini öptü ve ona karşı çok iyi davrandı. Sultan da bunu Şecer ed-Dürr'ün kendisiyle ilgili problemleri bir kenara bırakıp ona rıza göstereceğinin bir işareti zannetti²¹. Aybek, hanımından gördüğü bu olumlu tavır üzerine yumuşayarak o geceyi kalede Şecer ed-Dürr'ün yanında geçirmeye karar verdi. Daha sonra ise Sultan ve hanımı hamama gittiler. İşte o sırada, daha önceden hamama yerleştirilmiş olan Şecer ed-Dürr'ün güçlü kuvvetli beş adamı ellerinde kılıçlar olduğu halde

¹⁸ İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfi ve'l-Mustevfi Ba'del-Vâfi*, nşr. Muhammed Muhammed Emîn, I, Kahire 1985, s. 26.

¹⁹ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 293.

²⁰ Sultanın kaleye çıktığı ve suikastın yapıldığı gün ile ilgili olarak kaynaklarda değişik tarihler verilmektedir. Makrîzî, 14 Rebi'ül-evvel 655; İbn Tagriberdi ve Aynî 23 Rebi'ül-evvel 655; en-Nuveyrî ve Baybars el-Mansûrî 24 Rebi'ül-evvel 655; İbn İyâs ise 25 Rebi'ül-evvel 655 tarihlerini zikreder. Bkz. *Sulûk*, I-2, s. 403; *el-Menhel*, I, s. 26; *İkd el-Cumân*, I, s. 142; *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 456; *Zubdet el-Fikre fî Târîh el-Hicre*, nşr. Donalt S. Richirds, Beyrut 1998, s. 24; *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 224.

²¹ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 293.

ortaya çıkarak kapıyı kapatıp Sultanın üzerine atıldılar. Aybek ise onları görünce hemen durumu anladı ve hanımının ellerine kapanarak hayatının bağışlanması için yalvarmaya başladı. Bu durum üzerine belki de kadın olması sebebiyle yumuşayan Şecer ed-Dürr, adamlarına kocasını serbest bırakmalarını çünkü onu affettiğini söyledi. Ancak Muhsin el-Cevcerî ona; “Eğer Sultanı bu durumda serbest bırakırsak ne seni yaşatır ne de bizi” dedi ve Şecer ed-Dürr de ona hak verdikten sonra Sultan Aybek'i orada boğarak öldürdüler²². Daha sonra da onu hamamdan çıkartıp yatağına taşıdılar ve sabah olduğunda da, Sultanın gece yarısı hamamda baygınlık geçirdiği ve aniden öldüğü söylentisini yaydılar. Ancak Aybek'in memlûkleri buna inanmadı. Kısa bir süre sonra da emir 'Alem ed-Dîn Sancar, suikastı gerçekleştirenlerden Muhsin el-Cevcerî, Nâsir ed-Dîn Halâve ile Sadr ed-Dîn el-Bâz'ı yakaladı, bu arada Nasr el-Azîzî ise Suriye'ye kaçmayı başardı²³. Yapılan sorgulama sonucunda katiller suçlarını yani Sultan Aybek'i Şecer ed-Dürr'ün emri ile öldürdüklerini itiraf ettiler²⁴. Bunun üzerine de suçluların hepsi Kalatü'l-Cebel'in kapısına çivilenmek suretiyle cezalandırıldılar²⁵. Böylece Şecer ed-Dürr'ün bu suikastı planladığı ve kocası Sultan Aybek'i öldürttüğü anlaşılmış oldu. Bunun üzerine o da Aybek'in oğlu Nureddîn Ali ve memlûkleri tarafından yakalanarak Aybek'in hanımı olan Nureddîn Ali'nin annesine ve onun cariyelerine teslim edildi. Onlar da Şecer ed-Dürr'ü nalınlar ile döverek öldürdüler. Kaynakların bize söylediğine göre, öldürüleceğini anlayan Şecer ed-Dürr bütün mücevherlerini bir araya getirerek, Nureddîn Ali'nin annesinin eline geçmesin diye havanda döverek hepsini parça parça etmişti. Bu şekilde öldürülen Şecer ed-Dürr daha sonra üzerinde bir şalvar ve bir gömlek olduğu halde kalenin burçlarından hendeğe atıldı ve orada birkaç gün kaldıktan sonra alınıp daha önceden yap-

²² el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 403; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 294; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 456; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, I, s. 142; Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 24; İbn Tagriberdi, *el-Menhel*, I, s. 26; Götz Schregle, *Die Sultanin Von Ägypten Tagarat ad-Durr in der arabischen Geschichtsschreibung und Literatur*, Wiesbaden 1961, s. 84-86.

²³ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 404.

²⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 24.

²⁵ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 457.

tırdığı türbesine gömüldü. (Aynı şekilde bundan önce de, öldürülmüş olan Sultan Aybek, oğlu ve memlûkleri tarafından defnedilmişti²⁶).

Böylece, görüldüğü üzere Memlûk Devleti'nin ilk sultanı bir suikast sonucunda ve hanımı tarafından öldürülmüştü. Her ne kadar olayı kendilerine dayanarak anlattığımız ve dipnotlarda belirtilen kaynakların büyük çoğunluğu bu suikastın sebebini; bir kadının, kocasını bir başka kadınla paylaşmak istemeyişine dayanan kıskançlık olarak izah etmeye çalışsalar da, kanaatimizce Şecer ed-Dürr'ün Aybek'ten önce seksen gün boyunca saltanat sürmüş olması ve bu sebeple iktidara ortak olmak ve devletin idaresini elden bırakmamak isteği de bu suikastı düzenlemesinde etkili olmuştur.

2-) Melik el-Muzaffer Seyfeddîn Kutuz (657-658/1258-59-1259-60)

Aybek'in bir suikast sonucunda katledilmesinden sonra, onun memlûkleri ve diğer emirler bir araya gelerek oğlu Nureddîn Ali'yi sultan ilan ettiler. Büyük emirlerden olan Kutuz ise Saltanat Nâibi oldu²⁷. Nureddîn Ali'nin sultan olmasından yaklaşık bir yıl sonra, 656/1258 de Moğol hükümdarı Hülâgû'nun Bağdad'ı zaptederek Abbâsî Halifeliğini yıkması ve Moğolların Suriye'ye doğru ilerlemeye başlamaları Memlûk Devleti'nde büyük bir tedirginlik yarattı. Gelişen bu olayları çok iyi değerlendiren Kutuz, devletin ileri gelenlerini bir araya toplayarak genç yaşta Nureddîn Ali'nin bu sıkıntılı durumda gerekeni yapamayacağını, ancak güçlü bir kişinin sultan olması ile Moğollar'a karşı konulabileceğini söylemesi üzerine, orada bulunanlar Kutuz'un sultan olmasını istediler. O da bunu kabul ederek Memlûk Devleti'nin başına geçti²⁸. Kaynağın ifadesine göre; ismi Mahmud b. Memdûd olup Celâleddîn Harezmsah'ın kız kardeşinin oğlu idi. Babası ise Sultan Celâleddîn'in

²⁶ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 457; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 404; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 294; Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 27; K. Y. Koprman, "Mısır Memlûkleri", *a.g.e.*, s. 448-449.

²⁷ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, I, s. 143; Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 24.

²⁸ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, I, s. 220-221; K. Y. Koprman, "Mısır Memlûkleri", *a.g.e.*, s. 452.

amcasının oğluydu²⁹. İşte bu zor günlerde, daha önce Aybek'in sultanlığı sırasında arkadaşları Aktay'ın öldürülmesinden sonra Kahire'yi terk ederek Suriye'ye kaçmış olan Baybars ve Kalâvun'un da bulunduğu Bahrî Memlûkler büyük bir fedakarlık örneği göstererek hep birlikte Kutuz'a bir elçi gönderip ondan eman dileyerek Moğol tehlikesine karşı işbirliği yapmayı teklif ettiler. Kutuz da onların bu isteğine olumlu cevap vererek hepsini Mısır'a davet etti. Geldiklerinde ise onlara çok iyi davrandı ve çeşitli ihsanlarda bulunup ıktalar tahsis etti. Böylece Kutuz'un etrafında toplanmış olan Memlûkler Moğollar'a karşı hep birlikte hareket etmek üzere birleşmiş oldular³⁰.

Devlet içerisinde sağlanan bu birlik neticesini verdi ve Memlûk Devleti 658/1259-1260 yılında Ayn Calût savaşında Moğollar'ı ağır bir yenilgiye uğrattı³¹. Bu savaştan sonra Suriye'de hüküm sürmekte olan Eyyûbî meliklerinden de Kutuz'un karşısında durabilecek kimse kalmamıştı. Savaşın galibi olan sultan, Dimâşk'ta büyük törenler ile karşılandı. Sonra Suriye'de bazı düzenlemeler yaptı ve Kahire'ye dönmek üzere yola çıktı³². Bahrî Memlûkler'in büyük emirlerinden olan Baybars, Ayn Calût savaşından sonra, savaşta gösterdiği yararlıklar ve kahramanlıklar sebebiyle Sultan Kutuz'dan takdir bekledi. Sultanın kendisine daha önceden söz vermiş olduğu üzere ondan Haleb nâibliğini kendisine vermesini istedi. Ancak Kutuz onun bu isteğini reddetti³³. Bu durum üzerine sultan, Baybars'ı karşısına almış oldu. Aslında bu tavır Kutuz açısından çok yanlıştı. Çünkü Baybars Bahrî Memlûkler'in en güçlü ve nüfuzlusu idi. Bu sebeple sultan akılcıca ve politik davranmış olsa idi onu Haleb'e tayin eder ve Baybars'ı Kahire'den uzak tutarak bir kargaşa ortamı yaratılması tehlikesini de önlemiş olurdu³⁴. Böylece Bahrî Memlûkler de ona muhalif olmazlardı. Çünkü Bahrî Memlûkler ve Baybars kendilerine mensup büyük emirlerden olan Aktay'ın, Aybek zamanında katledilmesi hadise-

²⁹ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 435.

³⁰ K. Y. Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *a.g.e.*, s. 452-454.

³¹ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 50-51.

³² el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 434; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, I, s. 252.

³³ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 434; Saîd Abdulfettah 'Âşur, *ez-Zâhir Baybars*, s. 33.

³⁴ Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 44.

sine Kutuz'un da iştirak ettiğini unutmamışlardı. Bu sebeple onların bu durumdan rahatsızlık duyarak Kutuz aleyhine tavır koymaları gayet doğal idi³⁵. Yukarıda bahsedilen iki sebepten dolayı çok rahatsız olan Baybars liderliğindeki Bahrî Memlûkler, yaptıkları toplantı sonucunda, Sultan Kutuz'un düzenlenecek bir suikast ile öldürülmesine karar verdiler. Bahrî Memlûkler'den bu toplantıya katılan emirler şunlardı; Rükneddîn Baybars el-Bundukdârî, Seyfeddîn Enes el-Isbehânî, Seyfeddîn Balaban er-Reşîdî, Bedreddîn Bektût el-Çevgandâr, Seyfeddîn Baydoğan er-Ruknî, Bahadır el-Muizzî, Seyfeddîn Balaban el-Hârûnî ve diğerleri³⁶. Bu şekilde Baybars ile birlikte hareket eden emirler, Kutuz'un Dimâşk'tan Kahire'ye dönüş yolunda iken ilk fırsatta öldürülmesi için anlaşılmışlardı. Bu fırsat ise Remle taraflarındaki Salihîyye'ye çok yakın olan ve Kusayr denen yere gelindiğinde ortaya çıktı. Çünkü sultan orada iken tavşan avına çıkmaya karar verdi ve bu av sırasında bir ara yalnız kaldı³⁷. Bu sırada önceden kararlaştırılmış olan suikastın uygulamaya konulması ile ilgili olarak kaynaklarda iki farklı bilgi bulunmaktadır. Bunlardan birincisine göre sultan av sırasında yalnız kaldığında, emirlerden Enes el-Isbehânî, Kutuz'un yanına yaklaşarak sanki Rukneddîn Baybars el-Bundukdârî'nin durumunun iyileştirilmesi için tavassutta bulunuyormuş gibi yaptı. Çünkü Baybars uzun zamandır sultanın hizmetinde bulunmuş ve bütün varlığı ile savaşımlara katılarak canla başla çalışıp büyük yararlıklar göstermiş ama ona pek ihsanda bulunulmamıştı. İşte emir Enes el-Isbehânî bunları sultana aktarınca Kutuz da ona Baybars'ın durumunu iyileştireceğine dair söz vermişti. Bu sırada da Emir Enes, sultana teşekkür etmek için onun yanına yaklaşıp elini öpmek istiyormuş gibi yapıp ellerini tutarak kendisini savunmasına engel olmuş ve bunun üzerine Kutuz durumu anlayıp kılıcına yönelmek istemiş ancak daha önceden planlandığı üzere orada bulunan Baybars hızla kılıcını çekip

³⁵ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, I, s. 252.

³⁶ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 478; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, I, s. 253; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 434-435.

³⁷ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, I, s. 253.

Kutuz'un üzerine atılmış ve onu öldürmüştü³⁸. İkinci anlatıma göre ise; Kutuz avda iken Baybars sultanın yanına yaklaşmış ve ondan Ayn Calût savaşında ele geçirilmiş olan Moğol cariyelerinden birisini istemişti. Kutuz da bu isteğe olumlu cevap vermiş ve bunun üzerine Baybars sultana teşekkür etmek üzere yanına yaklaşmıştı. Daha sonra da onun elini öpmek istiyormuş gibi yaparak sultanı etkisiz hale getirmiş ve bu sırada Bedreddin Bektût, Kutuz'a kılıcı ile vurmuştu. Emir Enes, atından yere yıkılmış ve yine orada bulunan Bahadır el-Muizzi ise onu ok ile vurmuş ve sultan Kutuz orada ölmüştü³⁹. 17 Zilka'de 658/24 Ekim 1260 tarihinde gerçekleştirilen⁴⁰ bu suikast ile katledilen, Ayn Calût savaşının kahramanı Sultan Kutuz kendisi için süslenmiş olan Kahire'yi göremedi. Aynı gün emirleri ordugahta karşılayan Atabek el-Asker olan Aktay, olup biteni onlardan öğrendi ve sonra onlara sultanı kim öldürdü diye sordu. Baybars da ben diye cevap verdi. Bunun üzerine sultanın kâtili, en kuvvetli emir ve sultanın öldürülmesi fikrinin sahibi olması sebebiyle, Aktay ona saltanat makamına siz geçin dedi. Daha sonra da suikast mahallinde ve maktulün daha kanı bile kurumadan, Baybars sultan ilan edildi. Aktay'ın yeni sultanı kaleye yerleşmeden tahta geçme işi tamamlanmış olmaz diye uyarması üzerine Baybars acele ile Kutuz için süslenip hazırlanmış olan kaleye çıktı. Bu sırada münadiler; "Melik el-Muzaffer Kutuz'a rahmet dileyin, sultanınız Baybars'a ise dua edin" diye bağırıyorlardı⁴¹. Böylece Memlûk Devleti'nin sultanı olan ve Moğol tehlikesini bertaraf ederek Suriye-Mısır birliğinin sağlanmasına zemin hazırlamış olan Kutuz da, düzenlenen bir suikast ile başarılarının meyvesini almadan ortadan kaldırılmıştı.

3-) Melik el-Eşref Selahaddîn Halil b. Kalâvun (689-693/1290-1293-94)

³⁸ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 55; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, I, s. 253-254. Nuveyrî'ye göre ise hadise aynı şekilde geliyor fakat Kutuz'a teşekkür etmek üzere elini öpüyormuş gibi yapan Baybars'tır. Bkz. *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 478.

³⁹ el-Makrizî, *Sulûk*, I-2, s. 435.

⁴⁰ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 55; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, I, s. 254; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXIX, s. 477.

⁴¹ Saîd Abdulfettah 'Âşur, *ez-Zâhir Baybars*, s. 36; el-Makrizî, *Sulûk*, I-2, s. 437.

Baybars'ın onyedinci yıl (1260-1277) süren saltanatından sonraki iki yıl da onun iki oğlu hüküm sürdü. Ancak bu süre içerisinde güçlü emirlerden olan Kalâvun, şartların kendisi için uygun olduğunu hissettiğinde, Baybars'ın tahta geçen ikinci oğlu el-Âdil Süleymîş'in yaşının küçük olduğunu söyleyerek ve emirlerin de desteğini alarak Memlûk tahtına oturdu. 678-689/1279-80-1290 yılları arasında hüküm süren Kalâvun'un tesis ettiği hanedanın, kendisinden sonra, arada kısa dönemlerle bazı istisnalar olsa da, yüzyıldan fazla devam etmesi ona Memlûk sultanları arasında özel bir yer verilmesine sebep olmuştur. İki buçuk asırdan fazla süren Memlûk tarihinde Kalâvun'un dışında hiçbir sultanın ailesi bu kadar uzun müddet hüküm sürmemiştir. Ancak bu Memlûkler'in, saltanat değişikliğinin veraset yoluyla olduğuna inanmalarının bir sonucu değil tamamen tesadüfî olup zaman ve şartların ortaya çıkardığı özel bir durumdur⁴².

Aslında Sultan Kalâvun, ilk önce oğlu Alaaddîn'i veliaht yapmış ve daha sonra da onu sağlığında iken, emirlerin de görüşünü aldıktan sonra, sultan ilan etmişti. Fakat o kendisinden önce ölünce sultan bu duruma çok üzülmüştü. Bundan sonra ise Kalâvun'un diğer oğlu Halil için taklid yazılmış; ancak sultan Kalâvun, huylarını ve yaşam tarzını pek beğenmediği bu oğlunun emirler tarafından da sevilmediğini bildiğinden onun için hazırlanan taklidi imzalamamıştı⁴³. Fakat bir süre sonra Kalâvun'un ölümü üzerine oğlu Halil, İnşa divanının başkanı olan Fetheddîn b. Abduzzâhir'den taklidinin getirilmesini istemiş ve babasının imza yerini boş görünce; "Sultanın bana vermek istemediğini Allah verdi" demişti⁴⁴. 7 Zilkâ'de 689/11 Mayıs 1290 tarihinde el-Eşref lakabını alarak tahta geçen Halil⁴⁵, babasının hazırlıklarını bitirdiği ancak ömrü vefa etmediği

⁴² K. Y. Koprman, "Mısır Memlûkleri", *a.g.e.*, s. 469, 472.

⁴³ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, nşr. el-Bâz el-'Areynî, Kahire 1992, s. 159-161.

⁴⁴ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, 2. baskı, Kahire 1970, s. 756-757; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 178.

⁴⁵ el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, nşr. Muhammed Muhammed Emîn, Kahire 1990, s. 23-24; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 178.

için gerçekleştiremediği Akka seferine çıkmış ve bu seferi başarı ile sonuçlandırarak bütün Suriye sahilini haçlılardan temizlemiş idi⁴⁶.

Halil, sultan olduğunda babasının zamanında söz ve nüfuz sahibi olan etkili devlet adamları ile büyük emirlere yüz çevirdi ve onlara iltifat etmedi. El-Eşref Halil'in daha veliaht iken Nâib es-Saltana olan Emir Hüsameddîn Toruntay ile arasında anlaşmazlık vardı. Bu yüzden bazı emirler Toruntay'ı yeni sultandan kurtulmaya teşvik ettiler. Ancak Toruntay onların bu isteğini reddetti. Fakat Halil, sultan olduktan kısa bir süre sonra, Toruntay'ı tutuklatarak kalede öldürttü. Onun evine ve ülkedeki bütün mallarına el koydu. Daha sonra ise bu göreve Emir Bedreddîn Baydara'yı getirdi ve Toruntay'ın bütün ıktalarını ona verdi⁴⁷. Böylece Baydara'nın devlet içerisindeki nüfuzu iyice attı. Nâib es-Saltana Baydara'nın nüfuzunun ve devletteki ağırlığının artmasına bağlı olarak sultan Halil ile arasındaki sürtüşmeler ve düşmanlık da had safhaya ulaştı. Daha sonra sultan, Alem ed-dîn Sancar eş-Şucâi'yi vezirlikten azledip onun yerine Şemseddîn Muhammed b. es-Sel'ûs'u atadı. İbn es-Sel'ûs'un devlet içerisindeki önemi ve nüfuzu, sultan ona emirlerin işlerinin idaresi ile ilgili tasarruf hakkını verdiğinde iyice arttı⁴⁸. Böylece Nâib es-Saltana olan Baydara ile vezir İbn es-Sel'ûs arasında bir sürtüşme ve mücadele ortaya çıktı⁴⁹. Bu sırada büyük emirler arasındaki sultan tarafından katledilme korkusu, Halil'in el-Aşkar'ı ve emir İzzeddîn el-Efram'ı yakalatıp öldürttüğünde iyice arttı⁵⁰. Sultan ise Baydara'nın nüfuzunun ve ekonomik gücünün artmasından çok rahatsızlık duyuyordu ve bu sebeple de vezir İbn es-Sel'ûs'un tarafını tutuyordu. Sultan ile emir Baydara arasındaki bütün bu olumsuz gelişmeler sonucunda Baydara sultanın kendisini etkisiz hale getirme isteğini farkettiler. Ancak o, kendi gücüne güveniyor ve sultanın yapabileceklerinden de fazla çekinmiyordu.

⁴⁶ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 278-282.

⁴⁷ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 180-183; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 26; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 757; Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 107-108.

⁴⁸ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 187-192.

⁴⁹ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 758.

⁵⁰ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 194-195; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 782; Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 108.

693 yılı Muharrem ayının başlarında (Aralık 1293) sultan Giza taraflarına doğru avlanmak üzere yola çıktı. Buradan da İskenderiye'ye gitmeyi düşündüğünden veziri Şemseddîn Sel'ûs'u önden, orada ikamet için gerekli olan hazırlıkları yapması için gönderdi. Vezir bahsedilen yere vardığında, orada emir Baydara'nın adamlarını sultanın hakkı olan bazı gelirleri tahsil ederken buldu⁵¹. Bu durumu ve ayrıca adet olduğu üzere sultana ait yeterince ıtlâkat'a, yani; her türlü vergiden muaf olan toprak parçası ve diğer ihsanlara rastlanmadığını hemen sultana yazdı. Sultan da hemen bir cevabî mektup yazarak vezirine Baydara'nın oradaki adamlarını gözaltında tutmasını ve bütün mallarına ihtiyaten el koymasını bildirdi. Sultanın bu isteği ise diğer emirler tarafından hemen Baydara'ya iletilmişti. Bütün bunlardan sonra sultan derhal Emir Baydara'yı huzuruna çağırttı ve onu diğer emirlerin huzurunda çok kötü azarlayarak ağza alınmayacak sözler söyledi⁵². Bu son gelişmelerden çok rahatsız olan Emir Baydara, Hüsameddin Laçin, Şemseddîn Karasungur ve diğer yakın arkadaşlarını toplayarak, onlara; sultanın, yaptıkları ile kendilerine tavır koyduğunu ve kendilerine bir zarar vermeden onların sultanı öldürmesi gerektiğini söyledi. Bu teklifi de emirler tarafından derhal kabul edildi ve sultana suikast düzenlenmesi kararı alındı. Bundan sonra da onlar uygun zamanı beklemeye başladılar⁵³.

Bu olayların ardından sultan kendisine yakın olan büyük emirlerine ıktaları ile ilgilenmeleri için izin verdi ve onlar da sultanın yanından ayrıldılar. İşte bu sırada sultana Teruce'de çok fazla av kuşu olduğu bildirildi⁵⁴. Bunun üzerine sultan 12 Muharrem 693/13 Aralık 1293 tarihinde,

⁵¹ el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 201-203; İbn İyâs ise Baydara'nın adamlarının el koyduğu gelirlerin baharat ile ilgili olduğunu söyler. Bkz. *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 373.

⁵² el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 201-203.

⁵³ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 260; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 201-203.

⁵⁴ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 261; Burada bahsi geçen isim, İbn Habib ile İbn Tagriberdi de Tarâne olarak geçmektedir. Bkz. *Tezkîret en- Nebiy fî Eyyâm el-Mansur ve Beniyy*, I, nşr. Muhammed Muhammed Emîn, Kahire 1976; *el-Menhel*, V, nşr. Zenbil Muhammed Abdulaziz, Kahire 1988, s. 276.

yanında hasekiyyeden⁵⁵ silahsız küçük bir grup olduğu halde bahsedilen yere doğru gidip avlanmak için harekete geçti. İşte bu sırada Baydara'nın anlaştığı hasekiyyeden bazı memlûkler, sultanın yalnız olarak ava çıktığını hemen ona bildirdiler⁵⁶. Bu suikastçılar için ortaya çıkan büyük bir fırsattı. Bu yüzden bunu değerlendirmek için Baydara ve beraberindeki Hüsameddin Laçin, Şemseddin Karasungur, Seyfeddin Bahadır, Şemseddin Aksungur el-Hüsâmî, Seyfeddin Nogay, Muhammed Hoca, Toruntay es-Sâkî, Altınboğa ve diğerlerinden oluşan emirler grubu hemen harekete geçti⁵⁷. İşte bu grup sultanın bulunduğu yere geldiğinde, sultan onları gördü ve bunlara ne oluyor diye yanındaki memlûklere sordu. Ne için geldiklerini anlamak için birisi onların yanına gitti ve onları durdurmaya çalıştı. Ancak onlar yaklaştırmaya devam ettiler ve Baydara sultana yaklaştığında sultan onun kendisiyle aralarında geçen meseleyi konuşacağını zannetti. Fakat tam bu sırada Baydara kılıcını çekip sultana saldırdı ve ilk darbeye onun kolunu kopardı, aynı anda harekete geçen Hüsameddin Laçin ise vurduğu kılıç darbesiyle sultanın kafasını kesti ve orada bulunan diğer emirler de onlara katılarak sultanı parça parça ettiler⁵⁸. Söylenildiğine göre sultanın cesedi öldürüldüğü yerde iki gün kalmış ve ondan sonra Kahire'ye götürülerek türbesine defnedilmişti⁵⁹.

Sultan Halil'in bahsedilen suikast ile öldürülmesinden sonra, Kutuz'un katlinde oynanan sahne aynen tekrar edildi ve emirler hadisenin gerçekleştiği yerde toplanarak, ölen sultanın kanı henüz kurumadan yeni sultanın kim olacağı görüşlmeye başlandı. Sonuçta Baydara sultan ilan

⁵⁵ Sultanın birinci derecedeki memlûklerinden olan hasekiler sultana çok yakın olurlar ve onun huzuruna izinsiz girebilirlerdi. Emirliğe aday idiler. Sayıları zamanla değişiklik göstermiştir. Maaşları diğerlerine göre daha yüksek idi. Süslü elbiseler giyip diğer memlûklerden farklı olarak kılıç taşırldı. Hasekiler zamanlarının çoğunluğunu görevli olsunlar veya olmasınlar sultanın yanında geçirirlerdi. Bkz; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, 4. baskı, Ankara 1988, s. 347-348.

⁵⁶ el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 204-205.

⁵⁷ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 260; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 204-206.

⁵⁸ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 260-262; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 204-206; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 788-790; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 374.

⁵⁹ Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 109.

edildi. Ancak el-Eşref Halil'in memlûkleri bu duruma razı olmadılar ve Emir Zeyneddîn Ketboğa'nın liderliğinde toplanarak Baydara ve beraberindekilere karşı mücadeleye giriştiler. Yapılan savaşta Baydara öldürüldü ve yanındakilerin çoğu da savaş alanından kaçtılar⁶⁰. Durum bu noktada iken beklenen şey, Ketboğa'nın saltanat makamını ele geçirmesi idi. Ancak bu sırada katledilen Sultan Halil zamanında kalede önemli bir konuma gelmiş olan Emir Alem ed-dîn Sancar eş-Şucâî, Ketboğa'nın saltanat makamına giden yoldaki en büyük engel olarak durmakta idi. Bu sebeple bu iki emirin de sultanlığı kendisi için düşünüldüğü açıkça anlaşılmaktaydı. Böylece her ikisi de, kendisi için güçlü bir rakibin bulunduğunu bildiklerinden, Halil'in kardeşi Muhammed b. Kalâvun'u en-Nâsır lakabı ile tahta geçirmek konusunda anlaştılar ve onu sultan ilan ettiler⁶¹.

4-) Melik el-Âdil Zeyneddîn Ketboğa (694-696/1294-95-1296-97)

Kardeşi el-Eşref Halil'in bir suikast sonucunda öldürülmesinden sonra tahta oturtulan en-Nâsır Muhammed b. Kalâvun henüz dokuz yaşında bir çocuk idi. Bu sebeple onun saltanat nâibi olan Ketboğa ve vezir Sencer eş-Şucâî bütün yetkileri ellerinde toplayarak devleti istedikleri gibi idare etmeye başladılar. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi; saltanat makamına giden yolda birbirlerini engel olarak gören bu iki emir arasındaki mücadele her geçen gün arttı ve sonunda Sencer'in, sultanın memlûkleri tarafından öldürülmesi sonucunda Ketboğa'nın zaferi ile neticelendi. Böylece Ketboğa artık devlet işlerinde söz sahibi olan tek kişi oldu. İşte bu esnada el-Eşref Halil'in öldürülmesinde rol alan emirlerden birisi olan Hüsameddîn Laçin ortaya çıktı. Sultanlarının öldürülmesinde onun oynadığı rolü unutmayan Halil'in memlûkleri intikam almak için ayaklandılar ise de, çok kurnaz birisi olan Laçin hemen Ketboğa ile temasa geçerek, onu en-Nâsır Muhammed'i hal edip yerine sultan olması konusunda kışkırtıp ikna ederek onunla birlikte hareket etmek suretiyle

⁶⁰ el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 213-216.

⁶¹ Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 109-110.

kendi hayatını da kurtarmış oldu⁶². Daha sonra ise bir yıldır hiçbir yetkisi olmaksızın sultan olan en-Nâsır Muhammed, toplanan emirlerin ortak kararı ile, yaşının küçük olması sebep gösterilerek azledildi ve yerine de Melik el-Âdil lakabı ile Zeyneddîn Ketboğa geçirildi. Bu arada Ketboğa ile iyi ilişkiler kurmuş olan Hüsameddîn Laçın ise Saltanat Nâibliğine getirildi⁶³.

Ketboğa'nın sultan olmasından bir süre sonra, halk onun iktidarının bitmesi ve başlarından çekilmesi için dua etmeye başladı. Bunun da birkaç sebebi vardı. Bunlardan birincisi; Ketboğa'nın saltanatı döneminde Nil'in suyunun azalması ve buna bağlı olarak önce kıtlığın sonra da veba ve benzeri salgın hastalıkların ortaya çıkması ile hergün bir çok insanın ölmesiydi⁶⁴. İkinci sebep ise; Moğol asıllı olan Ketboğa'nın o sırada Gazan Han'dan kaçan ve sayıları onbinden fazla olan Uyratlar grubuna kucak açması ve memlekette insanların aklıktan sokaklarda öldüğü bir sırada onlara çeşitli rütbeler ve ıktalar verip, onların reislerinin statüsünü diğer memlûk emirleri ile eşitlemek için çaba göstermesi ve onlara ayrıcalıklı davranması idi⁶⁵. Bunların yanı sıra Suriye ve Mısır'daki insanların Hülâû zamanından beri İslâm ülkelerine yapılan Moğol hücumlarını unutmadıkları ve Suriye için İlhanlı tehdidinin devam etmekte olduğu da hatırlanırsa Ketboğa'nın sevilmemesinin nedenleri ve Moğol Uyratlar'a olan ilgisinin nasıl kızgınlık yarattığı daha iyi anlaşılır⁶⁶. Halkta ve emirler arasında görülen bu hoşnutsuzluk, o dönem şairleri ve edipleri tarafından yazılan şiirlerde de ifadesini bulmuş ve Ketboğa hicvedil-

⁶² K. Y. Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *a.g.e.*, s. 476-478.

⁶³ Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 112.

⁶⁴ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 808-809; el-'Aynî, *Tkd el-Cumân*, III, s 306-307; el-Makrîzî, *Kitâb el-Mevâ'iz ve'l-I'tibâr bi-Zikr el-Hutut ve'l-Âsâr*, nşr, Mektebe es-Sakâfe ed-Dîniyye, 3. baskı, II, Kahire 1987, s.22.

⁶⁵ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 812; el-'Aynî, *Tkd el-Cumân*, III, s 306-308; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 298; İbn Hâldûn, *Kitâb el-Iber ve Divân el-Mubtedâ ve'l-Haber*, V, Beyrut 1992, s. 458; David Ayalon, "The Wafidiya in the Mamluk Kingdom", *Islamic Culture*, S. XXV, Jubilee Number, Bölüm: I, Hyderabad-Deccan, 1951, s. 91; Cüneyt Kanat, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devletine İltica eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, İzmir 2000, s. 113-116.

⁶⁶ K. Y. Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *a.g.e.*, s. 479; Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 114.

miştir⁶⁷. Bütün bunların yanısıra Ketboğa'nın saltanat nâibi olan Hüsameddîn Laçın onun aleyhine çalışıyor ve fırsatları değerlendiriyordu. Çünkü o, el-Eşref Halil'in katlinde oynadığı rol ve gücü sebebiyle en az Ketboğa kadar kendisini saltanat makamına layık görüyordu. Hele el-Eşrefiyye memlûklerinin gücünün azaldığını görmeye başlayınca cesareti iyice arttı⁶⁸.

Memlûk Devleti içerisinde bu sıkıntılar yaşanırken, Sultan Ketboğa 695 yılının Şevval ayında (Ağustos-Eylül 1296) Suriye'ye gitmeye karar verdi. Sultan'ın Suriye'ye gitmekten amacı ise; oradaki işlerini düzene koymak⁶⁹, Memlûk Devleti'ne iltica etmiş olup Suriye sahillerine yerleştirilen Uyratlar'ı kontrol etmek ve Dimâşk saltanat nâibi olan İzzeddîn el-Hamâvî'yi azledip yerine bir başkasını atamak idi⁷⁰. 17 Şevval/18 Ağustos'ta yola çıkan Ketboğa 15 Zilkâ'de/14 Eylül'de Dimâşk'a ulaştı. Burada bulunduğu sırada adı geçen Dimâşk saltanat nâibini, huzuruna geldiğinde hatalarını söylerek onu azarladıktan sonra azletti ve yerine kendi memlûku olan Seyfeddîn Uğurlu el-Âdilî'yi atadı⁷¹. Yine bu esnada oradaki Uyratlar'a ve özellikle onların liderlerinden olan Turgay ile Ulus'a çok iltifat edip onlarla yakından ilgilendi⁷². Ayrıca sultan Suriye'de bulunduğu sırada emirlere adetler hilafına hil'at gibi armağanlar vermiş; ihsanlarda bulunmayarak onları istiskal etmişti⁷³.

⁶⁷ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, III, s. 306; el-Makrîzî, *Huât*, II, s. 22.

⁶⁸ Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 114.

⁶⁹ İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır ve'l-Kahire*, nşr. Dâr el-Kutub el-Mısriyye, VIII, Kahire, b. t. y., s. 61.

⁷⁰ Moufazzal ibn Abil-Fazail, "Histoire des Sultans Mamelouks", nşr. E. Blochet, *Patrologia Orientalis*, C. XIV Fas. 3-No 69, Turnhout/Belçika, 1983, s. 592; el-'Aynî ise sultanın, kendisinden memnun olmayan ve ona komplo kurmaya karar vermiş olan emirler tarafından Suriye'ye gitmesi konusunda ikna edildiğini belirtmekte ve Sultan Ketboğa'nın bu emirlerin tavsiyesi üzerine yola çıktığını söylemektedir. *'İkd el-Cumân*, III, s. 308.

⁷¹ İbn Tagrıberdi, *Nucûm*, VIII, s. 61; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 305-307; Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye*, s. 147.

⁷² el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, III, s. 311.

⁷³ K. Y. Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *a.g.e.*, s. 480.

Ketboğa 22 Muharrem 696⁷⁴ (20 Kasım 1296) tarihinde askerleri ile birlikte Mısır'a dönmek üzere yola çıktı. Sultan ve beraberindekiler Taberiyye yakınlarındaki el-Leccûn denen yere geldiklerinde konakladılar. Burada diğer emirlerin de sultanın huzurunda bulunduğu sırada Ketboğa Emir Bedreddîn Bîserî eş-Şemsî'yi çağırttı⁷⁵. Bahsedilen emir huzura geldiğinde, sultan adetlerin hilafına ayağa kalkmadı ve onunla hoş olmayan bir üslup ile konuşarak kendisini gizlice Moğollar'a mektup yazmakla itham etti ve aralarında tartışma oldu. Daha sonra da sultan meclisi terketti. Bu hadisenin hemen arkasından büyük emirler, Nâib es-Saltana olan Hüsameddîn Laçin'in çadırında toplandılar ve olanları konuştular. Emir Bedreddîn Bîserî, Hüsameddîn Laçin'e sultanın kendisiyle niçin bu şekilde konuştuğunu sordu. Laçin de ona; Ketboğa'nın memlûkleri Moğollar'a senin adına bir mektup yazmışlar ve sonra da o mektubu sultana getirerek senin yazdığını söylemişler. Şimdi sultanın niyeti Kahire'ye Kal'atü'l-Cebel'e vardığında seni, beni ve diğer büyük emirleri tutuklatmak dedi. Bu durum üzerine orada bulunan bütün emirler sultan Ketboğa'nın, bir suikast ile ortadan kaldırılması konusunda ittifak ettiler.

Görüldüğü üzere, yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı zaten sultan Ketboğa'ya karşı varolan kırgınlıkları ve onun ile ilgili olarak ortaya çıkan olumsuz şartları çok iyi değerlendiren ve sultan aleyhine oluşan kamuoyunu daima körükleyen Laçin, bu son tatsız durumu da çok iyi kullanmış ve kendisini saltanat makamına ulaştıracak olan plânı uygulamaya koymuştu. Buna göre; 28 Muharrem 696 (26 Kasım 1296) tarihinde Emir Hüsameddîn Laçin, Bedreddîn Bîserî, Şemseddîn Kara Sungur, Seyfeddîn Kıpçak, Seyfeddîn el-Hâc Bahadır el-Halebî ve bunlara katılan diğerleri olduğu halde öğlen vakti harekete geçerek ordugahtaki sultanın çadırına doğru ilerlemeye başladılar⁷⁶. Bu sırada Sultan Ketboğa

⁷⁴ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 312; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 819-820; İbn Tagriberdi ise, sultanın Dimaşk'tan ayrılış tarihini Muharrem'in 21'i olarak verir. Bkz. *Nucûm*, VIII, s. 62-66.

⁷⁵ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 312.

⁷⁶ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 311-312; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 312.

olağan dışı bu hareketliliği sezdi ve ne olup bittiğini sordu. Sultana Uyratlar'dan bir grubun kendisine refakat etmek için yola çıktıkları söylendi⁷⁷. Hızla ilerleyen suikastçılar Emir Bektut el-Ezrak el-Âdilî'yi çadırının yanından geçerken öldürdüler. Bu sırada Bethas el-Âdilî atına binerek oradan uzaklaşmak istedi; ancak o da öldürüldü. Bu noktada durumun ciddiyetini ve hücum edenlerin kendisini öldürmek istediklerini kavrayan Ketboğa ordugahın ortasından çıkıp atına binerek Ūca nehri-
nin üzerindeki köprüyü geçip süratle kaçmağa başladı ve bu sırada beş-
altı memlûku da kendisine katıldı⁷⁸.

Bu hadisenin hemen ardından aynı gün, büyük emirler bir araya gelerek toplantı yapıp durumu görüştüler ve netice olarak Hüsameddîn Laçin sultan ilan edildi. Suikasttan canını kurtaran Ketboğa'nın bir memlûku bir-iki gün sonra Dimaşk'a gelerek Dimaşk Nâibi Seyfeddîn Uğurlu'yu durumdan haberdar etti. Aynı günün akşamı, Ketboğa da yanında bulunan az sayıdaki memlûku ile Dimaşk'a ulaştı ve kaleye girdi. Ketboğa huzuruna gelen emirlere hil'atler giydirdi. Safer ayının 24'ünde (22 Aralık) ise Emir Seyfeddîn el-Gecgen ve emirlerden bir kaçı gelerek Dimaşk meydanında Hüsameddîn Laçin'in sultan olduğunu ilan etti. Bunu duyan emirler gruplar halinde onlara katıldılar. Durumdan haberdar olan Ketboğa emirleri bir araya toplayarak onlara hitaben; sultanımız Hüsameddîn Laçin'dir, o bizim huşdâşımızdır⁷⁹ ve ben onun hizmetindeyim, ona itaat ediyorum. Kendisine bu durumu bildirir mektup yazacağım ve ondan cevap gelinceye dek kalede ikamet edeceğim dedi. Emirler de daha sonra toplanarak Laçin'in sultanlığını tanıdıklarını ilan ettiler ve bunu kendisine bir mektupla bildirdiler. Daha sonra da sultandan cevap gelinceye dek Dimaşk kapılarını kapatarak Ketboğa'nın kaçmaması için kaleye muhafızlar koydular. Rebi'ül-evvelin 11'inde (7 Ocak) Emir Seyfeddîn Çogân el-Husâmî, yeni sultanın yanından Dimaşk'a geldi. Dimaşk kalesine geldiğinde ise yanında üstaddâr Hüsameddîn, Emir Seyfeddîn Gecgen ve Kadı ül-Kudât Bedreddîn vardı. Ketboğa ile yap-

⁷⁷ Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye*, s. 148.

⁷⁸ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 311-312; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 312; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 312-315; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 819-820.

⁷⁹ Yani; aynı efendi tarafından azad edilen memlûkler.

tıkları görüşmede ona Sultan Laçin'den kendisi ile ilgili olarak gelen haberi ilettiler. Buna göre; Ketboğa sultana itaat edip ona karşı hep iyi niyetli olacak, onun göndereceği Dimaşk'a bağlı olan Serhad denilen yerde ikamet edecek ve burada iken kimseyle yazışmayacaktı. Bütün bu şartları kabul edip bunlara uyacağına dair bahsedilen şahısların huzurunda yemin eden Ketboğa, Rebi'ül-evvelin 19'unda (15 Ocak) Serhad'e gitmek üzere Dimaşk'tan ayrıldı. Bu arada Suriye askerlerinden bir grup ona Serhad'e gidinceye dek refakat ettiler⁸⁰. Sultanın daha sonra kendisine gönderdiği bir taklîd ile de oranın nâibi oldu⁸¹.

Sultan Laçin ile Ketboğa huşdâş olduğu için Ketboğa öldürülmemiş ve kendisi serbest bırakılmış idi. Sultan daha sonra bu durumla ilgili olarak şunları söylemiştir; “Eğer Ketboğa'yı yakalamak isteseydik bu bizim için çok zor bir şey olmayacaktı. Ama biz onu bıraktık. Çünkü o kardeşlerimizdendir⁸².” Görüldüğü üzere Memlûk Devletinde ilk kez bir sultan kendisine karşı düzenlenen suikast teşebbüsünden canını kurtarıyor, ama tahtından feragat etmek zorunda kalıyordu.

5-) Melik el-Mansûr Hüsameddîn Laçin (696-698/1296-97-1299-99)

Ketboğa'dan sonra sultan ilan edilen Hüsameddin Laçin'e, özellikle onu tahta geçiren emirler tarafından bazı şartlar ileri sürülmüştü. Bu şartlar ise; sultan kendilerinden birisi gibi olacak ve her zaman öyle davranacaktı. Emirlerle danışmadan tek başına kararlar almayacak ve memlûklerine onlardan daha fazla imkanlar sağlayarak hiçbir zaman kendi önlerine geçirmeyecekti. İleri sürülen bu şartları derhal kabul eden Laçin onlara çok güzel vaatlerde bulunarak saltanat makamına oturdu⁸³. Hüsameddîn Laçin Ketboğa meselesini halletmişti. Ancak önündeki tek mesele bu değildi. O sırada en-Nâsır Muhammed Kahire'de ikamet edi-

⁸⁰ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 316-317, 319-320.

⁸¹ İbn Tagrıberdi, *Nucûm*, VIII, s. 68; İbn Habib, *Tezkîret en-Nebiy*, I, s. 193.

⁸² David Ayalon, “Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi”, çev. Samira Kortantamer, *Tarih İncelemeleri Dergisi*. S. IV, İzmir 1989, s. 246-247.

⁸³ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 314-315; el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 345-346.

yordu ve halk da onu saltanata en layık kişi olarak görüyordu. Bu sebeple sultan, en-Nâsır'ı yaşının küçük olduğu ve reşit olduktan sonra kendisini saltanat makamına geçireceği vaadiyle Kerek'e gönderdi⁸⁴.

Böylece en önemli iki problemi halletmiş olan Laçın, bundan sonra yaptığı değişiklikler ve uygulamalar ile devlete tamamıyla hakim olmaya başladı. Bunlardan ilki ise, daha kısa bir süre önce kendisinin göreve getirdiği saltanat nâibi olan Emir Şemseddîn Kara Sungur el-Mansûrî'yi tutuklatarak onun yerine Seyfeddîn Mengü Timur el-Husâmî'yi getirmesi oldu⁸⁵.

Sultan Hüsameddîn Laçın'e karşı, emirler arasında oluşan tepkinin iki ana sebebi vardı. Bu sebeplerden birincisi; Hüsameddîn Laçın'ın er-Ravk el-Hüsâmî diye bilinen yeni bir toprak düzenlemesi yaptırması ve bu yeni düzenlemenin de arazi kullanımında ciddi anlamda bazı değişiklikleri beraberinde getirmesi idi. Bu yeni sistemde, Mısır'da ıktâ sahibi olan bir çok emirin ve askerin toprağı daralmış ve geliri de azalmıştı. Bundan dolayı da büyük bir rahatsızlık ortaya çıktı⁸⁶. Bu arada Mengü Timur bu yeni düzenlemede kendisine çok fazla miktarda toprak ayırmıştı. Bunlardan ikincisi ise; Laçın'ın Saltanat Nâibi yaptığı Mengü Timur'un faaliyetleri idi. Sultan bu şahsı görevlendirdikten sonra bütün işleri ona bırakmış ve neredeyse onu tek yetkili kılmıştı. Laçın artık bütün işleri ona danışarak yapıyordu. Mengü Timur 6 Rebi'ül-âhir 697/21 Ocak 1298 tarihinde Emir Bedreddîn Bîserî eş-Şemsî ve diğer bazı emirleri tutuklatarak hapsedti. Mengü Timur adımlarını çok dikkatli atıyor ve etrafındaki muhalifler ile kendisi ve ailesi için tehlikeli olacağını düşündüğü emirleri hep tutuklatıyordu. Bunların dışında kalan diğer güçlü emirleri ise, Suriye'ye göndermiş ve oradan Çukurova bölgesinin fethi için gönderilen ordu ile Kahire'den uzaklaştırmıştı. Onlardan geri kalanlar da Mengü Timur karşısında zayıf düşmüşlerdi. O artık her şeyে hakim duruma gelmişti. Büyük emirler ise onun kendi başına bu kararları almasından çok rahatsız idiler. Mesela Gürcü, el-Memâlik es-Sultân-

⁸⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 314; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 330-331.

⁸⁵ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 325.

⁸⁶ Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye*, s. 152.

niye'den⁸⁷ sultana yakınlığı ile bilinen büyük emirlerden birisi idi. Bu durumdan rahatsız olan Mengü Timur ne yapıp edip onun Çukurova bölgesindeki fetihler için gönderilmiş olan ordunun başına geçirilmesi için sultanı ikna etti. Diğer bazı emirleri bu yolla Kahire'den uzaklaştırmış olan Mengü Timur, Gürcü'yü de bu yolla etkisiz hale getirmek istemişti. Gürcü bu haberi alınca hemen sultanın yanına gitti ve kendisinin bu görevden affedilmesini istedi. Sultan da onun arzusunu yerine getirdi⁸⁸.

698 (1298-99) yılı sonlarında bütün bu olaylar meseleyi yavaş yavaş bir krize dönüştürmeye başladı. Mengü Timur, sultanın memlûklerinden bir grubu Suriye'ye, Çukurova seferine katılmış olan bazı kıdemli emirleri tutuklamak üzere, gönderdi. Ancak Mengü Timur'un bu girişimi Suriye'deki emirler tarafından önceden öğrenildi ve onlar Kıpçak'ın ordugah kurduğu Humus'a gittiler. Daha sonra Kıpçak da onlara katıldı ve hep beraber Fırat'ı geçerek Gazan Han'a sığındılar⁸⁹. Mengü Timur'un faaliyetlerinden duyulan rahatsızlık artık had safhaya ulaşmıştı. Onun Kahire'den Suriye'ye göndermeye çalıştığı Emir Gürcü ve Tuğcu başta olmak üzere diğer muhalif emirler bir araya gelerek, kendileri aleyhine gelişen bütün bu olaylara son vermek için sultanın bir suikast ile öldürülmesine karar verdiler⁹⁰. Gürcü ve Tuğcu ile Sultan Laçin'in bir suikast düzenlenerek öldürülmesi konusunda anlaşılan emirler ise şunlardı; Emir

⁸⁷ Mısırdaki ikamet eden ve üç ana gruba ayrılan memlûk askerlerinden olan el-Memâlik es-Sultâniye (veya nadiren Memâlik es-Sultan) iki bölüme ayrılır: a) Tahttaki sultanın memlûkleri (Muşteravât, Eclâb veya Culbân) b) Daha önceden başkasının hizmetinde bulunmuş olup, tahttaki sultanın hizmetine geçmiş olan memlûkler ki, bunlara mustahdemûn denilip bunlar da iki kısımdı: 1) Önceki sultanlardan arta kalanlar (Memâlik es-Salâtin el-Mutekaddime, Karânîs veya Karânîsa) 2) Emirlerden intikal eden memlûkler (Seyfiyye). Bkz. David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army-I", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XV/2 (1953), s. 204; Kazım Yaşar Koprman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara 1989, s. 24.

⁸⁸ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 352-53, 357-358.

⁸⁹ P. M. Holt, "The Sultanate of Al-Mansûr Lâchîn (696-8/1296-9)", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XXVI, 1973, s. 529.

⁹⁰ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 359.

Nogay, Emir Kara Toruntay, Emir Cecek, Emir Arslan, Emir Akkuş, Emir Beylek er-Resûlî⁹¹.

Emir Baybars el-Çaşnigîr'in de desteklediği, Gürcü ile Tuğcu'nun liderliğindeki bu girişimin sonuçlanması için, bahsedilen iki emir uygun zamanı kolluyordu. Bu sırada Emir Salar, Mengü Timur'la olan görüşmesinden onun ve sultanın suikast ile ilgili bazı gelişmelerin farkında oldukları ve Gürcü ile Tuğcu'yu tutuklatmayı düşündüklerini öğrendi. Salar arkadaşlarına gecikmeksizin planı uygulamaya koymalarını ve “o seni sabah kahvaltısında yemeden önce sen onu akşam yemeğinde ye” sözü gereği gerekeni yapmalarını teklif etti⁹². Emir Gürcü bu uyarı üzerine harekete geçerek 11 Rebi'ül-âhir 698/16 Ocak 1299 da akşam üstü sultanın yanına gitti. Sultanın huzuruna girmeden önce de avluya Burcî memlûklerden bir grubu ihtiyaten yerleştirmişti. Ayrıca yakın arkadaşı Tuğcu da dışarıda gelişmeleri takip etmek üzere bekliyordu. Gürcü içeriye girdiği sırada Laçın, imamı Necmeddîn b. el-'İsâl ile satranç oynuyordu ve o sırada yanlarında Hanefî başkadısı olan Hüsameddîn el-Hanefî ile bazı saray görevlileri bulunuyordu⁹³. Sultan ona neler yaptığını sordu. O da Sultâniye memlûklerine mensup olan gençleri kışlarına yerleştirdiğini ve onları güven altına aldığını söyledi. Bunun üzerine sultan kendisine teşekkür etti. Daha sonra Gürcü, sultanın yanına yaklaşarak oradaki mumları düzeltiyormuş gibi yapıp elindeki peştemal sultanın yanında duran hançerinin üzerine düşürdü. Bu sırada Emir Gürcü sultana akşam namazını kılıp kılmadığını sordu. Sultan da hayır diyerek namaza durdu⁹⁴. Bu arada Gürcü ile birlikte orada bulunan ve daha önceden onunla anlaşmış olan Silahdâr, sultanın hançerini hissettirmeden peştemalın altından aldı. Tam o sırada uygun zamanın geldiğini düşünen Emir Gürcü kılıcını çekerek sultana saldırdı ve savurduğu ilk kılıç darbesi Laçın'ın omuzuna geldi. Bunun üzerine durumu anlayan sultan can havliyle hançerini almak için hamle yaptı ancak onu yerinde bulamadı ve

⁹¹ el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 431.

⁹² P. M. Holt, “The Sultanate of Al-Mansûr Lâchîn”, *a.g.e.*, s. 530.

⁹³ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 324; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 358-359.

⁹⁴ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 389-390; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 359.

bunun üzerine Gürcü'nün üzerine hamle yaparak onu altına aldı. Ancak orada bulunan silahdâr yetişerek sultanı bacağından hançerledi ve ayağını kesti. Bu darbe üzerine sultan göğsünün üzerine yere düştü. Sonra toparlanan Gürcü vurduğu kılıç darbeleri ile onu öldürdü. Orada bulunan imam İbn el-'İsâl olanları görünce kaçıp gitmişti. Hanefi başkadısı Hüsameddîn ise bağırıp çağırarak onlara engel olmaya çalıştı ise de bu bir işe yaramadı⁹⁵. Sultanın planlandığı şekilde öldürülmesinden sonra, kapıyı kilitleyen Gürcü dışarıya çıkarak kendisini bekleyen Tuğcu ile Burciyye'ye amaçlarının gerçekleştiğini haber verdi. Daha sonra ise hemen Mengü Timur'un evine gittiler ve onu tutukladılar. Kısa bir süre sonra onu da öldürdüler⁹⁶.

Şimdi artık devletin geleceği konusunda karar verilmeliydi. Suikastın planlayıcıları olan Emir Gürcü ile Tuğcu durumu kendi çıkarlarına uygun olarak kullanmayı düşündüklerinden saltanatı ve saltanat nâibliğini ele geçirmeyi umdular. Ancak bu planları Çukurova seferi yapan ordunun komutanı Bektaş el-Fahrî'nin, Mısır'a dönmesiyle daha da güçlenmiş olan büyük emirler tarafından tepki ile karşılandı. Tuğcu ile Gürcü'nün isteklerine muhalif olan emirler aralarında bir plan yaparak Tuğcu'ya Çukurova seferinden dönen emirleri karşılamak üzere gitmesi için baskı yaptılar ve gönderdiler. Tuğcu oraya gittiğinde tutuklanarak öldürüldü⁹⁷. Gürcü ise kalede kalmıştı ve olanları duyunca Burciyye'den kendisine katılanlar ile silahlanarak atlara binip yola çıktılar. Ancak onun mücadele için güvendiği memlûkler karşı koymaya yanaşmadılar ve Bektaş el-Fahrî'nin tarafına geçtiler. Bunun üzerine gafil avlanan Gürcü orada öldürüldü. Böylece Memlûk Devleti'nde zaman zaman uygulanan sultanı katledenin Memlûk tahtına çıkması kuralı bu kez uygulanamadı ve emirler kendi aralarında görüşerek Kerek'te bulu-

⁹⁵ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 856-857; İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr*, I-1, s. 398-399; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 359.

⁹⁶ Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye*, s. 154.

⁹⁷ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, III, s. 441-445; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 364-366.

nan en-Nâsır Muhammed'in tahta geçirilmesine karar verdiler ve onu tekrar sultan ilan ettiler⁹⁸.

6-) Emir Seyfeddin Sâlâr ve Emir Baybars el-Çaşnığîr

Uyratlar, Ketboğa ile ilgili bölümde de ifade ettiğimiz gibi, Gazan Han İlhanlı hükümdarı olunca onunla ters düşmüşler ve daha sonra onbin kişilik bir grup halinde Memlûk Devleti'ne iltica etmişlerdi⁹⁹. Ketboğa kendisine sığınan Uyratlar'a sahip çıkmış ve onları Filistin bölgesindeki Aslis (Atlit) sahillerine yerleştirmişti¹⁰⁰. Uyratlar'ın lideri olan Turgay ve onun yanındaki emirler Göktay ile Ulus'u ise yaklaşık yüz kişi civarında bir grup ile Kahire'ye getirtmişti¹⁰¹. Uyratlar kendileri gibi bir Moğol olan Sultan Ketboğa zamanında Memlûk Devleti içerisinde çeşitli ayrıcalıklara ve sultanın özel ilgisine mazhar olmak suretiyle rahat etmişler, fakat bu arada sultanın kendilerini böylesine kayırmaya çalışması da diğer Memlûk Emirleri tarafından büyük bir tepki ile karşılanmış ve bu tepki, sonunda Ketboğa'nın sultanlıktan azledilmesine vesile olan sebeplerin en önemlisi olmuş idi. Bu nedenle de Ketboğa'dan sonra Memlûk Devleti'ne sultan olan Hüsameddin Laçın, ilk fırsatta büyük emirleri toplantıya çağırarak Uyratlar'ın durumunu görüştü. Bu toplantı sonucunda onların liderlerinin tutuklanması ve geri kalanlarının da Suriye ve Mısır'a dağıtılması kararlaştırıldı. Böylece bu karar gereği Uyratlar'ın liderleri olan Turgay, Göktay, Ulus ve diğer bazı büyük emirlerden oluşan bir grup tutuklanarak İskenderiye'ye gönderildiler. Burada ise Ulus hariç bu emirlerin hepsi öldürüldü¹⁰². Kaynaklarda sadece Ulus'un kurtulduğu ve katledilmeyerek serbest bırakılıp Mısır'da yaşamasına izin verildiği ifade edilmekle birlikte bunun sebebinin ne olduğuna yer verilmemiştir.

⁹⁸ P. M. Holt, "The Sultanate of Al-Mansûr Lâchîn", *a.g.e.*, s. 530-531; Saîd Abdulfettah 'Âşur, *el-'Asr el-Memâlikî*, s. 118.

⁹⁹ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, III, s. 304; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 297; Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, C. I, Ankara 1984, s. 33.

¹⁰⁰ İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar ve Câmi' el-Gurar*, nşr. Ulrich Haarmann, VIII, Kahire 1971, s. 362; el-Makrizî, *Sulûk*, I-3, s. 813.

¹⁰¹ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 298; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, VIII, s. 60.

¹⁰² el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, III, s. 356; el-Makrizî, *Hutat*, II, s. 22-23.

Hüsameddin Laçın'ın iki yıl süren saltanatı boyunca, Uyratlar sessiz kalmışlar ve belki de reislerini kaybetmiş olduklarından dolayı toparlanmakta güçlük çekmişlerdi. 698/1298-99 yılında Memlûk Devleti tahtına ikinci kez geçtiğinde 13 yaşında bir çocuk olan en-Nâsır Muhammed idareyi nâib es-saltana olan Seyfeddin Sâlâr ile üstaddâr olan Baybars el-Çaşnigîr'e kaptırmış idi. Böylece devlet idaresini ele geçiren bu iki emirin nüfuzları iyice artmış ve devleti onlar yönetir olmuşlardı. Bu esnada Mısır ve Suriye'nin değişik yerlerine dağıtılmış olan Uyratlar da bu durumdan çok rahatsız olmuşlar ve eski günlerine dönmek için çareler aramaya başlamışlardı. İşte bu günlerde Kahire'ye, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın Suriye'ye doğru ilerlediği haberi gelmişti. Bu sebeple Memlûk Sultanı en-Nâsır 1 Muharrem 699/28 Eylül 1299 tarihinde ordusuyla birlikte Suriye'ye doğru gitmek üzere yola çıktı¹⁰³.

Bu sırada ise Uyratlar, Laçın döneminde serbest bırakılan Ulus'un liderliğinde toplantılar yaparak, kendileri gibi Moğol olan Ketboğa'yı tekrar sultan yapmayı kararlaştırdılar. Bunu gerçekleştirmek için de sultanın Gazze'ye giderek Tell el-'Acûl denen yerde konakladığı sırada iktidarı ellerinde tutan Emir Zeyneddin Sâlâr ile Emir Baybars el-Çaşnigîr'i öldürdükten sonra Ketboğa'yı tahta oturtmayı planladılar. Onlar yine Ketboğa döneminin büyük emirlerinden olan Kutlubars el-Âdilî ile görüşerek ona; el-Memâlik es-Sultaniye emirlerinden ve Uyratlar'a mensup Ulus'un arkadaşlarından olan Barultay ile anlaştıklarını ve amaçlarına ulaşırlarsa Ketboğa'yı tekrar sultan yapacaklarını söylediler ve onun da desteğini aldılar. Son olarak yapılan toplantıda ise; sultanın Gazze'ye girişi sırasında, iki emirin tören alayına dalıp Barultay'ın Baybars, Ulus'un ise Sâlâr'ın üzerine hücum edip öldürülmelerine ve bu esnada da eğer gerekirse Uyratlar'ın onları takip ederek yardımcı olmalarına karar verildi¹⁰⁴.

Sultan Tell el-'Acûl'a geldiği ve törenle şehre girdiği sırada, daha önceden kararlaştırıldığı üzere yerlerini almış olan Uyratlar ve el-Memâlik es-Sultaniyeye mensup olan suikastçılar hazır olarak bekliyorlardı¹⁰⁵. İşte

¹⁰³ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 882-883.

¹⁰⁴ el-'Aynî, *İkd el-Cumân*, III, s. 463; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 883.

¹⁰⁵ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 383.

bu sırada Barultay öne çıkarak kılıcını çekip Baybars'a doğru hücum etti. Baybars'ın yanında yürüyen emirler Barultay'ı kılıcını çekmiş bir halde üzerlerine doğru gelirken görünce çok şaşırdılar ve onların içerisinden sadece, Burciyye emirlerinden olup cesareti ile ün salmış olan Seyfeddin Taşdemir, hemen toparlanıp kılıcını çekerek Barultay'a vurdu ancak bu darbe Barultay'ın atının döşüne denk geldi. Bunun üzerine Barultay ona dönerek kılıcını savurdu ve sarığını keserek yüzünü yaraladı. Ancak bu esnada ilk şaşkınlığı üzerlerinden atan oradaki diğer emirler tarafından hemen oracıkta kılıç darbeleriyle öldürüldü. Bu sırada sultan hemen oradan kaçırıldı¹⁰⁶.

Başarısızlıkla sonuçlanan bu suikast girişiminden sonra, sultanın huzurunda yapılan toplantıda, Uyratlar'ın sorgulanarak olayda rolü bulunanların tespit edilmesine karar verildi. Alınan bu karar üzerine de, onlardan bir grup yakalanarak sorgulandı ve bu sorgulama sonucunda Baybars ve Sâlâr'ı öldürmeyi, daha sonra da Ketboğa'yı tekrar sultan yapmayı ve kendilerine mensup olan emirleri katledenlerden intikam almayı kararlaştırdıklarını itiraf ettiler. Barultay ile Ulus'un hareketi yönlendirenler ve bunların başında da Kutlubars el-Âdilî'nin olduğunu ifade ederek, yine bu harekete katılanlar ile ilgili el-Âdiliyye Memlûklerinden bir çok isim verdiler. Sonunda tekrar bir toplantı yapan memlûk emirleri, bu harekete katıldığı tespit edilenlerin hepsinin öldürülmesine karar verdiler ve bunun üzerine Uyratlar'ın büyüklerinden ve eşrafından olan yaklaşık elli kişi idam edildi. O sırada tellâllar da; Müslümanlar arasında fitne çıkaranların ve saltanat makamına kastedenlerin sonu budur diye bağırıyorlardı¹⁰⁷.

Uyratlar'ın eski durumlarına kavuşmak ve devlet içerisindeki konumlarını iyileştirmek için planladıkları bu suikast hareketini küçük bir ihtilal girişimi olarak tanımlamak sanırım yanlış olmayacaktır. Çünkü bu hareket sadece onlarla sınırlı kalmamıştı. Baybars ve Sâlâr'ın, sultanı da ikna ederek el-Memâlik es-Sultaniye'den bu suikast girişiminde Uyratlar

¹⁰⁶ İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar ve Câmi' el-Gurar*, nşr. Hans Robert Roemer, IX, Kahire 1960, s. 15; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, III, s. 465; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 883; David Ayalon, "The Wafidiya in the Mamluk Kingdom", *a.g.e.*, s. 100.

¹⁰⁷ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 383; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, III, s. 465-467.

ile işbirliği yapanları tespit ettirip bunları Kerek'te hapsedtirmelerinden¹⁰⁸ de anlaşılacağı üzere, ordunun değişik kesimlerine yayılmıştı. Ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış ve yine Uyratlar'ın lideri olarak nitelendirilecek Ulus da başta olmak üzere büyük bir grup katledilmiş, böylece sultan Laçin'den sonra en-Nâsır devrinde de bir darbe yiyerek darmadağınık olmuşlardı.

Bu suikast ile ilgili olarak kaynaklarda dikkat çeken bir nokta ise, bütün bu suikast girişimi esnasında, tekrar başa geçirilmek istenen Ketboğa ile hiçbir şekilde temasa geçilmemesi ve yine suikastçıların yakalanıp cezalandırılmalarına rağmen Ketboğa'nın kovuşturmayaya tabi tutulmayıp bu olayla ilişkilendirilmemiş olması veya buna dair bilgi verilmemesidir.

7-) Melik en-Nâsır Nâsıreddîn Muhammed b. Kalâvun II. Saltanatı (698-708/1298-99-1308-09)

Daha önce 693-694/1293-94-1294-95 yılları arasında hüküm sürmüş olan en-Nâsır, yaşının küçük olması sebebiyle hal edilmiş ve bir süre sonra ikamet etmesi için Kerek'e gönderilmişti. Yukarıda Hüsameddîn Laçin ile ilgili bölümde de bahsettiğimiz gibi, sultanın bir suikast sonucu katlinden sonra yaşanan olaylar neticesinde, emirler kendi aralarından birini sultan yapamadıklarından, sonunda en-Nâsır, Kerek'ten getirtilerek ikinci kez sultan ilan edildi¹⁰⁹. Daha sonra Moğol Uyratlar'a mensup olan emir Seyfeddin Sâlâr¹¹⁰ Nâib es-Saltana, Emir Baybars el-Çaşnığır¹¹¹ ise Üstaddâr tayin edildi. Bu iki emir; Sâlâr ve Baybars, sultanın yaşının küçük olmasını fırsat bilerek devlet işlerini ele geçirdiler ve en-Nâsır üzerinde büyük bir baskı kurdular¹¹². En-Nâsır'ın bu ikinci saltanatı esnasında da idareyi kendi eline alamamış olmasından dolayı devlet içerisinde Burcî ve Bahrî Memlûkler arasında özellikle ıktaların ve büyük

¹⁰⁸ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-3, s. 885; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXXI, s. 383.

¹⁰⁹ İbn Tagrıberdi, *Nucûm*, VIII, s. 115.

¹¹⁰ el-Makrîzî, *Sulûk*, II-1, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire 1941, s. 97.

¹¹¹ Daha sonra sultan olan bu emir ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cüneyt Kanat, "Bahrî Memlûkler Zamanında Hüküm Süren Çerkez Asıllı Bir Sultan: Baybars el-Çaşnığır 1309-1310", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XIII, İzmir 1998, ss. 97-119.

¹¹² K. Y. Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *a.g.e.*, s. 483.

emirliklerin paylaşılması hususunda ciddi sürtüşmeler oluyordu. Bu memlûk grupları arasındaki mücadele ise henüz yaklaşık yirmi yaşında olan sultanı çok zor durumda bırakıyordu. İşte sultan bu iki emirden kurtulmak amacıyla emir Bektimur el-Çevgandâr ile gizli bir ittifak yaparak , Sâlâr ve Baybars'ı katletmeyi denedi. Ancak bu girişimi başarıya ulaşamadı. Çünkü Bektimur, sultan ile anlaşmış olmasına rağmen daha sonra Sâlâr ve Baybars'ın etkisinde kalarak onları durumdan haberdar etmiş ve bundan böyle en-Nâsır'a karşı onlarla birlikte olacağına dair söz vermişti. Sultanın bu iki emirden kurtulma çabaları da başarıya ulaşamadığı gibi onlara hilat giydirmek zorunda kaldı¹¹³. Sonunda en basit şahsi haklarından bile mahrum edilen ve bir yardımcı da bulamayan en-Nâsır Muhammed'in sabrı tükendi ve bir hileye baş vurarak emirlerden hacca gitmek için ülkeyi terk etmesine müsaade edilmesini istedi¹¹⁴. Kendisine muhalif olan emirler onun bu isteğine olumlu cevap verdiler ve hemen hazırlıklara başladılar. Dimaşk'a Kerek'e ve Gazze'ye mektup yazıldı ve adet olduğu üzere çadırlar kurulmasını, hayvanların hazırlanmasını istediler. Daha sonra 25 Ramazan 708/7 Mart 1309 tarihinde sultan, yanında 150 at ve 75 memlûk ile emirlerden; Üstaddâr İzzeddîn Aydemir, Çevgandâr Seyfeddîn, Emir Candâr Seyfeddîn Balaban, Emir Meclis Husameddîn Kara Laçın, Silahdâr İzzeddîn Aybek er-Rûmî, Rukneddîn Baybars el Ahmedî, Emir Âhur Zeyneddîn Mübarek, Sancar el-Comakdâr, Seyfeddîn Toktay es-Sâki ve Şemseddîn Sungur es-Saîdi olduğu halde hacca gitmek için yola çıktı. Bu sırada Baybars ile Sâlâr'ın saygısızlığı sultanı uğurlamaya çıkmamaya kadar varmıştı¹¹⁵.

Hacca gitmek bahanesi ile yola çıkan sultan ve yanındaki emirler ile memlûkleri, Şevval ayının onunda (23 Mart) önceden kararlaştırdıkları üzere Kerek'e geldiler. Kerek nâibi emir Cemaleddîn Akkuş el-Eşrefî kendilerini karşılayarak gereken ilgi ve ihtimamı gösterdi. Sultanın maiyetiyle birlikte kaleye girebilmesi için su dolu olan hendek üzerine köprü indirildi ve sultan yanındakiler ile birlikte köprünün üzerinde ilerlerken bir çökme oldu ve en-Nâsır büyük bir güçlükle kendisini kurtarıp kaleye

¹¹³ İbn Tagriberdi, *Nucûm*, VIII, s. 170-174; el-Makrîzî, *Sulûk*, II-1, s. 33-36.

¹¹⁴ İbn Tagriberdi, *Nucûm*, VIII, s. 176.

¹¹⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 404; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, VIII, s. 176.

ulaşabildi. Tahtadan yapılmış olan köprünün, üzerinden geçilirken atların ayakları altında çöküp yıkılışı sonucunda, en-Nâsır'ın maiyetinden bir çok memlûk ve Emir Balaban suya düştü ve bunlardan iki tanesi de boğularak öldü¹¹⁶. Az kalsın atıyla birlikte su ile dolu hendeğe düşmek üzere olan en-Nâsır kendisine yardım edilmesi sonucunda kurtarılıp kalenin kapısından içeriye girebilmişti. Daha sonra Kerek Nâibi sultanın huzuruna gelip yer öptüğü sırada, en-Nâsır kendisine hadisenin sebebini sordu. Nâib de verdiği cevapta; “Bu durum Allah'tandır, köprü çok eski ve ağır olduğu için yıkıldı” dedi ve sultan da kendisine inandığını söyledi¹¹⁷. En-Nâsır daha sonra Kahire'ye gönderdiği bir mektup ile tahttan çekildiğini Umerâ'ya bildirdi. Emirler buna çok kızdılar ve hemen Mısır'a dönmesini istediler. Ancak en-Nâsır bunu reddetti¹¹⁸.

Sultan en-Nâsır'ın başına gelen bu kazanın bir suikast girişimi olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Çünkü o dönem kaynaklarının hiç birisinde buna dair açıkça bir bilgi ve ima yoktur. Ancak, sultanın Kerek'e gelmesine ve buradan Baybars ile Sâlâr'a mektup yazarak tahttan çekildiğini bildirmesine yol açan hadiseleri hatırlayacak olursak; Kahire'de iken devletin idaresini tamamıyla ele geçirmiş olan Baybars ve Sâlâr'ın en-Nâsır aleyhine bazı gizli faaliyetlerde bulunmak üzere harekete geçtiğini görürüz. Bu sebeple bu kazanın da o faaliyetlerin, çok gizli olarak ve kaynaklara yansımadan gerçekleşmiş olan bir parçası olduğunu söylemek de mümkün olabilir. Ayrıca en-Nâsır'ın bu olaydan sonra yukarıda aktardığımız şekliyle hadiseden şüphelenip Kerek nâibini sorgulaması ve onun da kazayı köprünün çok eski olmasına bağlayarak kendini savunması da dikkat çekicidir.

¹¹⁶ Moufazzal ibn Abil-Fazail, “Histoire des Sultans Mamelouks”, nşr. E. Blochet, *Patrologia Orientalis*, XX, Fas. 1-No 96, Turnhout/Belçika, 1985, s. 140-141; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, VIII, s. 177-178; Makrîzî ve Baybars el-Mansûrî'ye göre ise bu sırada yalnızca bir kişi ölmüştür. Bkz. *Sulûk* II-1, s. 44; *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye*, s. 190.

¹¹⁷ İbn Abil-Fazail, “Histoire des Sultans Mamelouks”, *a.g.e.*, s. 140-141; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, VIII, s. 177-178.

¹¹⁸ İbn Tagriberdi, *Nucûm*, VIII, s. 181-182; el-Makrîzî, *Sulûk*, II-1, s. 45.

Böylece kendi isteği ile tahttan çekilmiş olan en-Nâsır Muhammed'in on yıldan fazla süren ikinci saltanatı da son bulmuş oldu¹¹⁹. Memlûk emirleri bu son durum karşısında bir araya gelerek emir Sâlâr'ın sultan olması konusunda ittifak ettiler. Ancak akıllıca davranan Sâlâr sultan olduğu takdirde hayatının tehlikede olacağını bildiğinden bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Burcî Memlûklere mensup olan emirler başta olmak üzere Sâlâr, Baybars'ın sultan olmasını teklif etti ve herkes tarafından kabul edildi. Daha sonra da kadıların ve Halifenin huzurunda en-Nâsır'ın gönderdiği mektup ile sultanın tahttan çekildiği tespit edildi ve arkasından da 23 Şevval 708/5 Nisan 1309 tarihinde öğleden sonra Sâlâr'ın evinde Baybars'a biat edildi ve kendisine el-Muzaffer ünvanı verildi¹²⁰.

Görüldüğü üzere yukarıda aktardığımız suikast örneklerindeki en önemli amaç sultanı değiştirmek ve yerine bir başkasını geçirmek olmuştur. Bunu yaparken de, başta da söylediğimiz gibi suikastlar hep önceden planlanmış ve gizlilik esasına da çok dikkat edilmiştir. Düzenlenen suikastlar ise Sultan Aybek'inkinde olduğu gibi nadiren tek kişi tarafından organize edilmiş, fakat çoğunlukla bu organizasyonlara birden fazla kişi katılmıştır. Suikastları planlayıp hazırlayanlar da genellikle devlet idaresinde etkili olan güçlü emirler arasından çıkmıştır. Bu emirler ise genellikle sultan olma hakkını kendinde görenler olmuştur. Suikastların genellikle başarılı olduğu ancak Ketboğa, Emir Sâlâr ve Baybars ile Sultan en-Nâsır (eğer suikast ise) örneklerinde olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlananlarının da olduğu görülmüştür. Suikast fikrinin sahibi ve uygulayıcısı olan emirlerin genellikle daha sonra saltanat makamına geçtikleri fakat bazen Şecer ed-Dürr ile Emir Gürcü ve Emir Tuğcu örneğinde görüldüğü gibi tam tersine bunların hayatlarını kaybettikleri de olmuştur. Sultanlara düzenlenen suikastlarda kullanılan silah ise genellikle kılıç ve

¹¹⁹ İbn Tagriberdi, *el-Menhel*, III, nşr. Zenbil Muhammed Abdulaziz, Kahire 1986, s. 468; İbn Tagriberdi, *Nucûm*, VIII, s. 181; İbn Abil-Fazail, "Histoire des Sultans Mamelouks", *a.g.e.*, s. 142-143.

¹²⁰ İbn Tagriberdi, *Nucûm*, VIII, s. 181; el-Makrizî, *Sulûk*, II-1, s. 45; Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûkler Zamanında Hüküm Süren Çerkez Asıllı Bir Sultan", *a.g.e.*, s. 107.

hançerdir. Yani katledilen sultan, diğer Türk Devletleri'ndeki hanedan azasının kanının dökülmesinin yasak olması prensibine muhalif olarak, kanı akıtılmak suretiyle öldürülmüştür. Bunun sebebi ise, en başta da ifade ettiğimiz gibi, Memlûk Devleti'nde veraset usulüne pek uyulmadığından sultanların hükümdar ailesine mensup olmak gibi bir ayrıcalığa sahip olmaması ve devletin, hanedanın ortak malı olarak kabul edilmesidir.

"SOME ASSASSINATIONS TARGETTING SULTANS AND STATESMEN DURING BAHRİ MAMLÛKS ERA"

Abstract

Mamlûk Dynasty ruling the regions of Egypt and Syria, between 1250 and 1517, was always able to maintain its important statuesque related to the Middle East and world history. In the state of Memlûk ruled by the Sultans originating from the Mamlûks and by this feature differed from other Turkic states, the hereditary transmission was not adapted. Therefore every soldier in the army had always a chance to be a sultan. Because of this reason, the way leading to be a sultan was open to every Mamlûk according to his progress and success. From time to time this caused the assassinations of the sultans. The method of killing sultans through assassinations became a political tradition in the struggles between the higher commanders and statesmen and rarely used in the replacements of the dynasty. In this article, with many examples, these assassinations targetting the sultans and statesmen and their procedures were examined including the internal political incidents of the era.

Keywords

Mamlûk, politics, secrecy, success, dynasty.